

Цитування:

Совгира Т. І. Актуальні питання концепції «технологічного детермінізму» у дзеркалі культурологічної думки. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 3. С. 37-41.

Sovhyra T. (2021). Actual issues of technological determinism concept in a mirror of cultural critic. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 3, 37-41 [in Ukrainian].

Совгира Тетяна Ігорівна,
кандидат мистецтвознавства,
доцент з/н старший викладач кафедри
режисури естради та масових свят
Київського національного університету
культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7023-5361>
STIsovgyra@gmail.com

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ТЕХНОЛОГІЧНОГО ДЕТЕРМІНІЗМУ»
У ДЗЕРКАЛІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ**

Мета роботи. У статті виявлені принципові підходи до з'ясування поняття «технології», які побутують у культурознавчій, мистецтвознавчій та філософській літературі цієї тематики. Досліджено рівень наукової розробки понять «технофілії», «технофобії», «детермінізму» та з'ясовано вплив технічного прогресу на становлення мистецтва та культури в цілому. Відповідно до визначених завдань у дослідженні застосовано загальнонаукові та конкретнонаукові **методи:** аналітичний – при розгляді філософської, мистецтвознавчої, культурологічної літератури з теми дослідження; історичний – у простеженні еволюції проникнення технології в культурно-мистецьку практику, концептуальний – при аналізі поняття «технології» та з'ясуванні основних розглянутих концепцій. **Наукова новизна** статті полягає у тому, що вперше доводиться роль технології в ході культурного розвитку людства через призму детерміністської концепції. **Висновки.** Технологія зумовлена соціальними вимогами і впроваджена задля подальшого розвитку культурного розвитку людства. Це означає, що концепції технологічного та соціального детермінізму, хоч і є кардинально різними, але являють собою взаємообернені, невід'ємні одне від одного положення. Якщо трансформується технологія, відповідно змінюється результат виробничого процесу. Відтак технологія та культура не є нейтральними, коли технологія починає застосовуватись, вона стає причетною до соціальних процесів. Знання про те, як створювати та вдосконалювати технології, а також про те, як їх використовувати, – є соціально пов'язаними. Будь-який виробничий процес, що технологічно продуманий та організований (зокрема, у механічний та електронний спосіб), вимагає менших людських зусиль для отримання необхідного результату, аніж той, що потребує ручної роботи.

Ключові слова: технологія, технологічний детермінізм, соціальний детермінізм, медіа-детермінізм, культурний розвиток людства.

Sovhyra Tetiana, Ph.D. in Arts, Docent of the Department of Variety Art Directing, Kyiv National University of Culture and Arts

Actual issues of technological determinism concept in a mirror of cultural critic

Purpose of the Article. The article reveals the fundamental approaches to clarifying the “technology” concept, which is common in cultural, art history, and philosophical literature on this topic. The level of scientific development of the concepts of “technophilia”, “technophobia”, “determinism” is investigated and the influence of technical progress on the formation of art and culture, in general, is clarified. **The methodology** is based on an integrated approach and relies on general scientific and specific scientific methods: analytical – for considering philosophical, art history, cultural studies literature on the research topic; historical – for tracing the evolution of technology penetration into cultural and artistic practice, conceptual – for analyzing the concept of “technology” and clarifying the main concepts considered. **The scientific novelty** of the article lies in the fact that for the first time the role of technology in the course of the cultural development of mankind through the prism of a deterministic concept is played. **Conclusions.** The technology is conditioned by social requirements and introduced for the further development of the cultural development of mankind. This means that the concepts of technological and social determinism, although they are fundamentally different, are reciprocal, inalienable positions. If technology is transformed, the result of the production process changes accordingly. Consequently, technology and culture are not neutral, when technology is applied, it becomes involved in social processes. Knowledge of how to create and improve technologies, as well as how to use them, is socially connected. Any production process that is technologically thought out and organized (in particular, in a

mechanical and electronic way) requires less human effort to obtain the desired result than one that requires manual work.

Keywords: technology, technological determinism, social determinism, media- determinism, human cultural development.

Актуальність теми дослідження. У ході стрімкого технологічного прогресу актуалізуються питання впровадження інновацій у всі сфери життєдіяльності. Технофілія набирає обертів в науковій літературі, породжуючи під своїм впливом нові концепції. Одним з таких теоретико-методологічних положень є «технологічний детермінізм», згідно з яким технологічний розвиток та інновації стають головним двигуном соціальних, економічних або політичних змін. Прихильники технологічного детермінізму розглядають технологію як основу всієї людської діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Термін «технологічний детермінізм» був запропонований на початку ХХ ст. американським соціологом та економістом Т. Вебленом (1857–1929) [8]. Його послідовник Кларенс Ейрес на основі досліджень свого наставника сформулював концепцію «технологічного супротиву», згідно з якою, технологія являє собою процес, що може самостійно генеруватися [13]. Подальші розвідки концепції висвітлені у наукових роботах Л. Маркса та М. Сміта (1994) [16], Р. Хайльбронера (1967) [8], Д. Чендлера (1995) [4], Н. Баум (2011) [2, 24] та К. Фішера (1992) [6].

Питання впровадження технологічного детермінізму в художній культурі розглянуті в роботах Б. Вінстона (1997–1998 рр.) [18;19], У. Дж. Онга (1982) [14]. Зокрема, явище медіа-детермінізму детально розглянуто у дослідженнях Г. Інніса (2003) [10], М. Маклюена (1964) [12] та Р. Вільямса (1974) [17].

Прихильники соціального детермінізму, Е. Дюркгейм [1] та Е. Феєнберг [5, 210–212] навпаки розглядають технологію як результат суспільства і вбачають основним рушійним фактором прогресу соціальні потреби, на реалізацію яких застосовуються певні технології. Ці кардинально різні погляди на технологію спричиняють подальший хід дослідження та визначення основної мети наукової роботи.

Мета статті. Тому виявляється за необхідне розглянути основні положення концепції технологічного детермінізму та на основі отриманих результатів виявити

значення технології в культурному прогресі людства.

Виклад основного матеріалу. На думку німецького філософа та економіста Карла Маркса, соціальні відносини та культурні практики обертаються навколо технологічної та економічної бази конкретного суспільства. Відомо, що К. Маркс очікував, що будівництво залізниць в Індії зруйнує кастову систему країни [16]. Загальна ідея, на думку Роберта Хайльбронера, полягає в тому, що технологія за допомогою своїх винаходів може спричинити історичні зміни світового характеру, змінюючи матеріальні умови людського існування [9]. Однак, ці висловлювання науковців лише наближують нас до безпосереднього змісту концепції технологічного детермінізму. Відтак, технологічний детермінізм був визначений як підхід, який ідентифікує технологію, або технічний прогрес, як центральний причинний елемент в процесах соціальних змін. У міру того, як ускладнюється технологія, змінюється модель поведінки користувачів, зменшується людська свобода дій.

Подумаймо над цим трішки. Будь-який виробничий процес, що технологічно продуманий та організований (зокрема, у механічний та електронний спосіб), вимагає менших людських зусиль для отримання необхідного результату, аніж той, що потребує ручної роботи. Прикладом може слугувати навіть художня творчість. Адже первісні люди викарбовували малюнки на камінні чи виготовляли власноруч фарби для малювання, що потребувало значних зусиль та часу. Натомість, створити малюнок можливо вмить, використовуючи готові підручні матеріали.

Разом з тим, механізовані та цифрові пристрої дійсно обмежують свободу людини і диктують свою специфіку організації виробничого процесу. А тому технологічний детермінізм аналізує применшення ролі людини та відповідно окреслює ризики втрати людиною контролю над технологією. На думку Д. Чендлера, технологія має абсолютну владу над суспільством, а технічний прогрес може привести людей до почуття безпорадності [4]. Подібну думку знаходимо у дослідженні науковця Н. Байма, який стверджує, що «у людства мало сил, щоб

протистояти впливу технологій на суспільство» (Baum, с. 24).

Соціолог Клод Фішер (1992) порівнює найбільш відомі форми технологічного детермінізму з рухом «білярдної кулі»: технологія розглядається як зовнішня сила, яка керує кулею та створює ряд рикошетних ефектів. Відтак, якщо трансформується технологія, змінюється результат виробничого процесу.

В основу технологічного детермінізму покладені ідеї про те, що соціальні проблеми можна вирішити перебудовою технологічного виробництва. Ці думки знаходимо у роботі М. Сміта та Л. Маркса: «Соціальний прогрес зумовлений технологічними інноваціями, які, в свою чергу, йдуть неминучим «курсом» [16, 70]. Технологічним детермінізмом керує «ідея, що технологічний розвиток визначає соціальні зміни ...» [3, 333–351].

Технологічний детермінізм не обходить й художню творчість. Ніл Постман зазначає, що використання технологій в значній мірі визначається структурою самої технології, тобто її функціями, що впливають з її форми. «Друкарський верстат, комп'ютер і телебачення – це не просто машини, що передають інформацію. Це метафори, за допомогою яких ми так чи інакше сприймаємо реальність. Вони класифікують світ для нас, впорядковують його, оздоблюють, збільшують, зменшують, аргументують на що він схожий. За рахунок цих медіа-метафор ми не бачимо світ таким, яким він є. Ми бачимо його таким, як закодували його системи. Така сила форми інформації» [15, 39].

Культуролог Брайан Вінстон, досліджуючи феномен технологічного детермінізму, розробив модель появи нових технологій, яка зосереджується на «законі придушення радикального потенціалу». У роботах «Технології зору: фотографія, кінематограф та телебачення» (1997) та «Медіа-технології та суспільство» (1998) науковець застосував цю модель, щоб показати, як технології розвиваються з часом та їхні «винаходи» опосередковуються та контролюються суспільством та соціальними факторами, які пригнічують радикальний потенціал даної технології [18; 19].

Технологічний детермініст Уолтер Дж. Онг розглядає соціальний перехід від усної культури до письмової у своїй роботі «Усність та грамотність: технологізація слова» [14]. Він стверджує, що цей розвиток пов'язаний з використанням нових технологій грамотності (особливо друку та писемності)

для передачі думок, які раніше можна було висловити лише словами. У. Дж. Онг стверджує, що «лист змінив людську свідомість більше, ніж будь-який інший винахід» [14, 78]. Схожі думки знаходимо й в інших роботах медіа-детерміністів.

Одним з кращих прикладів технологічного детермінізму в теорії медіа є теорія Маршалла Маклюєна «середовище – це повідомлення» та ідеї його наставника Гарольда Адамса Інніса. Автори стверджують, що ЗМІ як цифрові технології можуть впливати на суспільство. Згідно з концепцією М. Маклюєна, існує зв'язок між засобами комунікації, технологіями і мовою; на його думку, використання нами певних медіа може справляти вплив на споживача, але вирішальне значення має соціальний контекст використання [12].

Медіа-детермінізм – це форма домінуючою популярної теорії взаємин між технологіями і суспільством. З детерміністської точки зору «технологія веде самостійне активне життя і розглядається як рушійна сила соціальних явищ». Вчений Р. Вільямс критикує детермінізм засобів масової інформації та наголошує на тому, що соціальні рухи визначають технологічні та медійні процеси [17].

Разом з тим, попри зацікавленість науковців в технологічному прогресі та надмірне піднесення технології до значення рушійної сили розвитку культури, у науковій літературі знаходимо розвідки, спрямовані на оскарження та спростування цих положень. У статті «Підризна раціоналізація: технології, влада та демократія з технологіями» Е. Феєнберг стверджує, що технологічний детермінізм не є обґрунтованою концепцією, апелюючи тим, що дві основоположні тези детермінізму легко підлягають сумніву та навіть спростовуються; натомість автор закликає до того, що в основі технологічного прогресу лежить демократична раціоналізація» [5, 210–212]. На противагу технологічному детермінізму виступають соціальні детермінанти, які вважають, що завдяки соціальним обставинам люди самостійно обирають які технології застосовувати, внаслідок чого жодна технологія не може вважатися «неминучою». Відтак, технологія та культура не є нейтральними, коли технологія починає застосовуватись, вона стає причетною до соціальних процесів. Знання про те, як створювати та вдосконалювати технології, а також про те, як їх використовувати, є соціально пов'язаними.

На думку С. Харнада (1991), винаходи нових технологій ставали приводом для появи революцій у всіх сферах життєдіяльності. Перша революція спричинена появою мови, що дозволила спілкуватися зі швидкістю, наближеною до швидкості людського мислення. Поява писемності, на думку науковця, стала приводом до утворення другої революції. Причиною третьої революції стало рухоме зображення, і, нарешті, нині людство переживає «четверту когнітивну революцію»: «У цій революції лист дозволить нам спілкуватися зі швидкістю, що наближається до швидкості мови, яка набагато ближче до швидкості думки, ніж інші засоби комунікації» [7]. С. Харнад у порівняльному аналізі традиційного та електронного друку (електронного та мобільного листування) стверджує, що друківані роботи часто не є актуальними на момент публікації, тому що до цього моменту робота має бути перевірена, відредагована, прочитана та інтегрована в нове дослідження, за цей період автор вже на кілька років відсторонений від своїх ідей: «Отже, потенційно життєво важлива спіраль взаємодії між співучасниками відбуваються в «реальному» когнітивному часі, ніколи не матеріалізуються, а незліченні ідеї замість цього приречені на те, щоб залишитися мертвонародженими» [7]. Проблема друку полягає не тільки в тому, що на створення, поширення, споживання і коментарі потрібен час. Справа в тому, що навколишнє середовище «безнадійно не синхронізоване з механізмом мислення і органічним потенціалом, який вона мала б для швидкого взаємодії». Бачення інтерактивного майбутнього, запропоноване С. Харнадом, передбачає, що повідомлення на основі мережі дає відповідь на критику Сократа про те, що лист сприяє ізоляції людини. У кіберпросторі, який аналізує С. Харнад, технологічно опосередкована людська взаємодія наближається до безпосередньої, що нагадує оральну. Тобто, як і друк, інтерактивні мережі зближують людей, розділених географічним положенням. У дзеркалі наукової критики знаходимо твердження, що спасінням західної культури від друку є поява засобів масової інформації. На думку науковця Ленхема (1993), цифрові медіа поживляють читання літератури:

«Коливання комп'ютера між читачем і письменником знову вводять коливання між літературними і усними координатами, які знаходяться в центрі класичної західної літератури. Електронне слово дозволить нам

викладати класичний канон з великим розумінням і цікавістю, ніж будь-коли раніше» [11, 106].

Висновки. Результати аналізу концепції технологічного детермінізму дають підстави стверджувати, що технологія, дійсно, зумовлена соціальними вимогами (положення соціального детермінізму) і впроваджена задля подальшого розвитку культурного розвитку людства (положення технологічного детермінізму). Це означає, що концепції технологічного та соціального детермінізму, хоч і є кардинально різними, але являють собою взаємообернені, невід'ємні одне від одного положення. Якщо трансформується технологія, відповідно змінюється результат виробничого процесу. Відтак технологія та культура не є нейтральними, коли технологія починає застосовуватись, вона стає причетною до соціальних процесів. Знання про те, як створювати та вдосконалювати технології, а також про те, як їх використовувати, є соціально пов'язаними.

Будь-який виробничий процес, що технологічно продуманий та організований (зокрема, у механічний та електронний спосіб), вимагає менших людських зусиль для отримання необхідного результату, аніж той, що потребує ручної роботи.

Література

1. Гобозов И. А. Социальный детерминизм. Поиски движущих сил общественного развития. Социальная философия. Москва: Академический проект, 2010.
2. Baym N. Personal Connections in the Digital Age. *The Communication Review*. 2011. 14 (2). P. 149–151.
3. Bimber B. Karl Marx and the Three Faces of Technological Determinism. *Social Studies of Science*. 1990. 20 (2). P. 333–351.
4. Chandler D. Technological or Media Determinism. 1995. URL : <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/tecdet/tecdet.html>
5. Feenberg A. *Critical Theory of Technology*. Oxford, 1991. 235 p.
6. Fischer Cl. *America Calling: A Social History of the Telephone to 1940*, University of California Press. 1992.
7. Harnad, S. Post-Gutenberg Galaxy: The Fourth Revolution in the Means of Production of Knowledge. *Public-Access Computer Systems Review*. 1991. 2 (1). P. 39–53.
8. Heilbroner R. L. *The worldly philosophers : the lives, times, and ideas of the great economic thinkers*. New York: Simon & Schuster, 1967. 365 p.
9. Heilbroner R. L. *Teachings from the Worldly Philosophy*. 1997. New York: W. W. Norton. 368 p.

10. Innis H. The Bias of Communication. Toronto: University of Toronto Press, 2003.

11. Lanham, R. A. The Electronic Word: Democracy, Technology and the Arts. Chicago: U Chicago P. 1993.

12. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. Canada. 1964. 318 p.

13. Mulberg J. D. Social Limits to Economic Theory. London: Routledge, 1995. 207 p.

14. Ong, W. J. Orality and Literacy: The Technologizing of the Word. New York: Methuen, 1982. 201 p.

15. Postman N. Teaching as a Conserving Activity. New York: Delacorte Press, 1979.

16. Smith M. R., Marx L. Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism. Cambridge: The MIT Press, 1994. 304 p.

17. Williams R. Television: Technology and Cultural Form. London and New York: Routledge, 1974. 133 p.

18. Winston B. Media Technology and Society: a History from the Telegraph to the Internet. London : Routledge, 1998. 392 p.

19. Winston B. Technologies of Seeing: Photography, Cinematography and Television. London : British film institute, 1996. 152 p.

References

1. Gobozov, I. A. (2010). Social determinism. The researches of dynamic powers of social development. Social philosophy. Moskwa : Akademicheskyyi proekt [in Russian].
2. Baym N. (2011). Personal Connections in the Digital Age. The Communication Review, 14 (2). P. 149–151 [in English].
3. Bimber, B. (1990). Karl Marx and the Three Faces of Technological Determinism. Social Studies of Science, 20 (2), 333–351 [in English].
4. Chandler, D. (1995). Technological or Media Determinism. Retrieved from: <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/tecdet/tecdet.html> [in English].
5. Feenberg, A. (1991). Critical Theory of Technology. Oxford, 235 p. [in English].
6. Fischer, Cl. S. (1992). America Calling: A Social History of the Telephone to 1940, University of California Press [in English].
7. Harnad, S. (1991). Post-Gutenberg Galaxy: The Fourth Revolution in the Means of Production of Knowledge. Public-Access Computer Systems Review, 2 (1), 39–53 [in English].
8. Heilbroner, R. L. (1967). The worldly philosophers: the lives, times, and ideas of the great economic thinkers. New York: Simon & Schuster, 365 p. [in English].
9. Heilbroner, R. L. (1997). Teachings from the Worldly Philosophy. 1997. New York: W. W. Norton. 368 p. [in English].
10. Innis, H. (2003). The Bias of Communication. Toronto: University of Toronto Press [in English].
11. Lanham, R. A. (1993). The Electronic Word: Democracy, Technology and the Arts. Chicago: U Chicago P [in English].
12. McLuhan, M. (1964). Understanding Media: The Extensions of Man. Canada. 318 p. [in English].
13. Mulberg, J. D. (1995). Social Limits to Economic Theory. London: Routledge. 207 p. [in English].
14. Ong, W. J. (1982). Orality and Literacy: The Technologizing of the Word. New York: Methuen, 201 p. [in English].
15. Postman, N. (1979). Teaching as a Conserving Activity. New York: Delacorte Press [in English].
16. Smith, M. R., Marx, L. (1994). Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism. Cambridge: The MIT Press, 304 p. [in English].
17. Williams, R. (1974). Television: Technology and Cultural Form. London and New York: Routledge, 133 p. [in English].
18. Winston, B. (1998). Media Technology and Society: a History from the Telegraph to the Internet. London : Routledge, 392 p. [in English].
19. Winston, (1996). B. Technologies of Seeing: Photography, Cinematography and Television. London: British film institute, 152 p. [in English].

*Стаття надійшла до редакції 15.04.2021
Отримано після доопрацювання 03.04.2021
Прийнято до друку 07.05.2021*